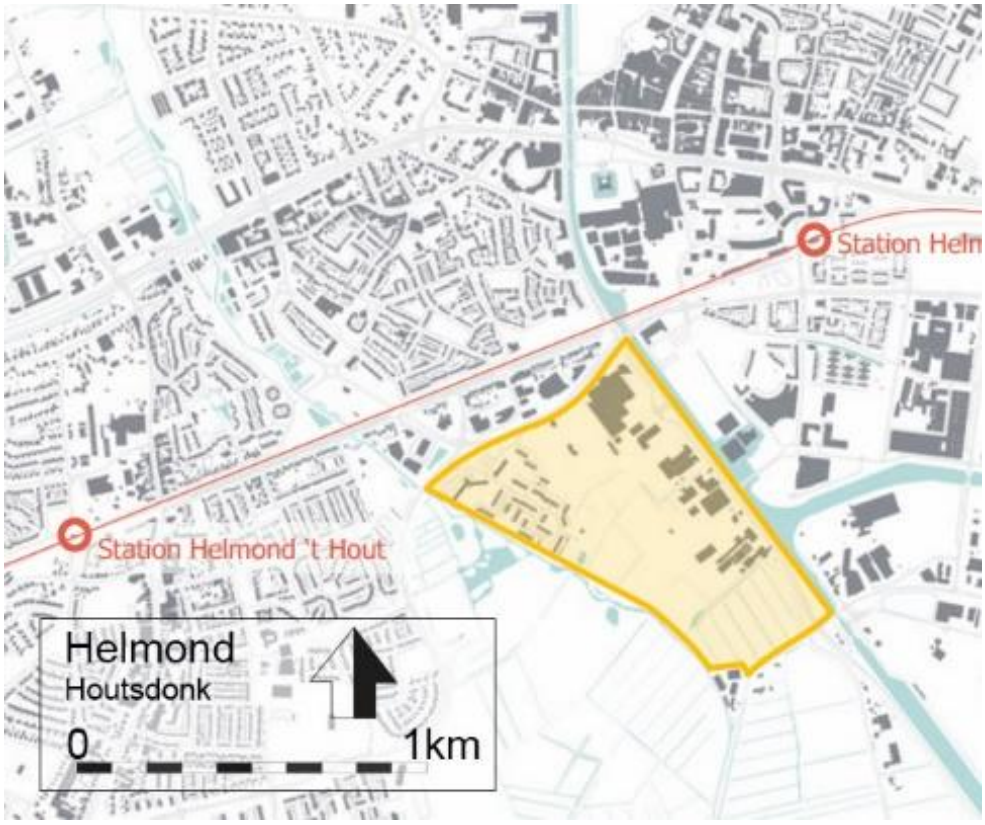
Cultuurhistorie plangebied Helmond-Houtsdonk

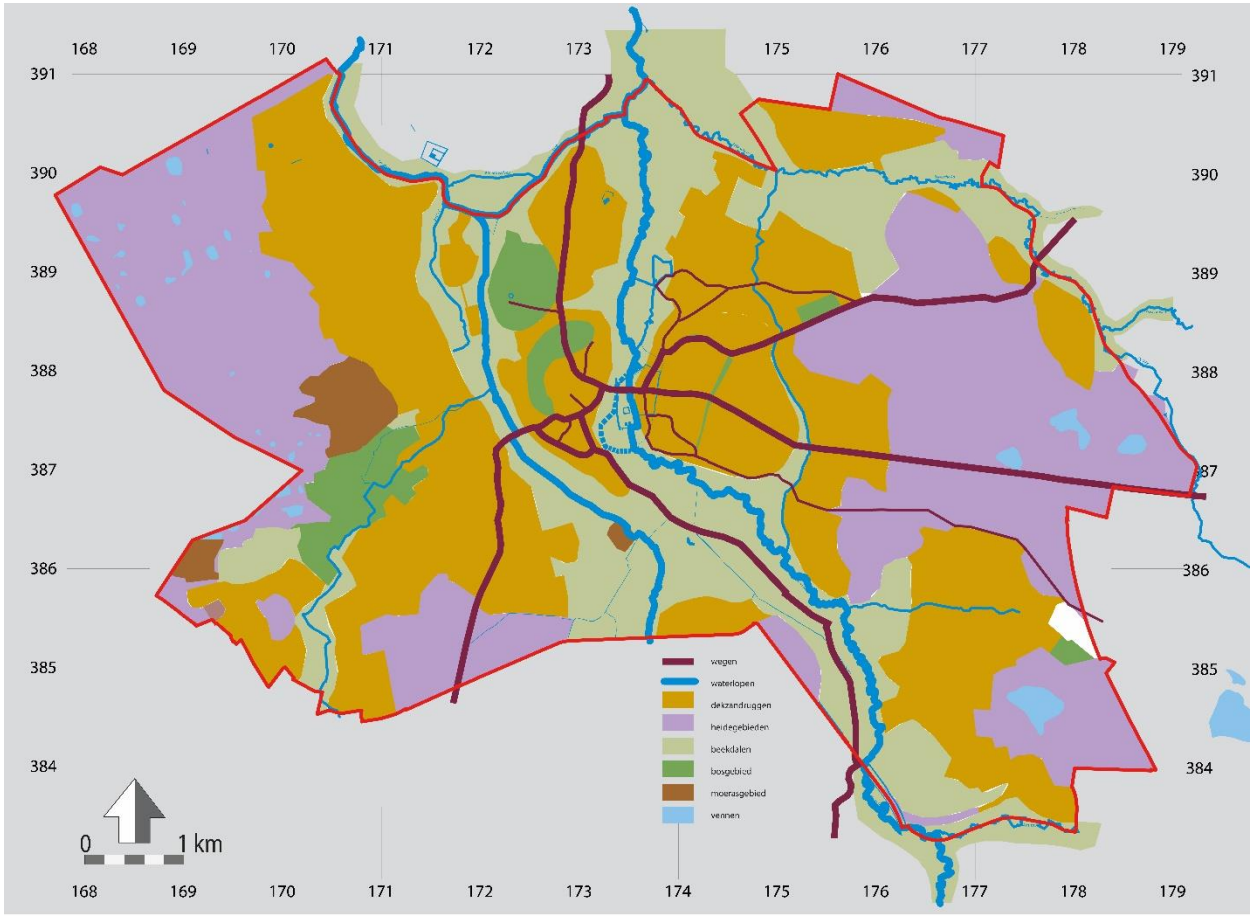
Theo de Jong
Januari 2025

Inleiding
In het kader van ruimtelijke opgaven van de gemeente Helmond is voor het plangebied Houtsdonk een Ruimtelijk OntwikkelngsPlan (ROP) opgesteld. Het ontwikkelingsplan geeft richting aan wijkvernieuwing en de woningbouwopgave voor de gemeente. Het plangebied ligt ten zuiden van de spoorlijn van Helmond naar Eindhoven, aan de oostzijde begrenst door de Zuid-Willemsvaart en aan de westzijde begrenst door de Goorloop en het natuurgebied Het Goor. (**afb. 1**).

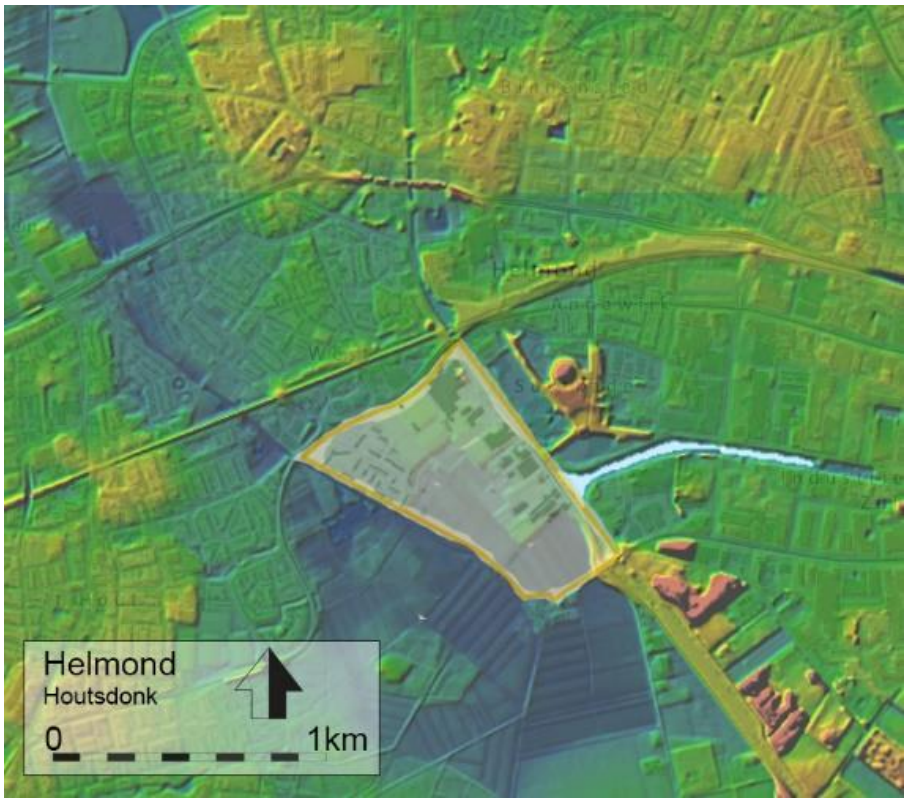

***Afbeelding 1**. Plangebied Houtsdonk ligt ten zuiden van het historische stadscentrum van Helmond.*

Landschappelijke ligging'
Het plangebied bestaat uit de uitloper van een hoger gelegen langgerekte dekzandrug en wordt omzoomd door de rivieren Aa en Goorloop. De hogere dekzandrug ligt vanaf Houtsdonk tot aan Overbrug, met in het midden een natte laagte in het bosgebied van de Warande (**afb. 2**). Ten zuiden ligt het moerassige natuurgebied het Goor. Op het Actueel Hoogtebestand van Nederland (AHN) is deze landschappelijke ligging goed herkenbaar (**afb. 3**). Het toponiem voor het gebied Houtsdonk wijst op een (van oorsprong) hoger gelegen terrein ('donk') mogelijk begroeid met houtopstand. De lagergelegen weidegronden in het dal van de Goorloop worden Haagse Beemden genoemd, naar het nabijgelegen gebied De Haag.

***Afbeelding 2**. Reconstructie van de landschappelijke situatie in Helmond omstreeks 1300 na Chr. De dekzandrug (okergeel) tussen de beekdalen van Aa en Goorloop strekt zich uit van Houtsdonk (zuid) tot aan Overbrug (noord).*

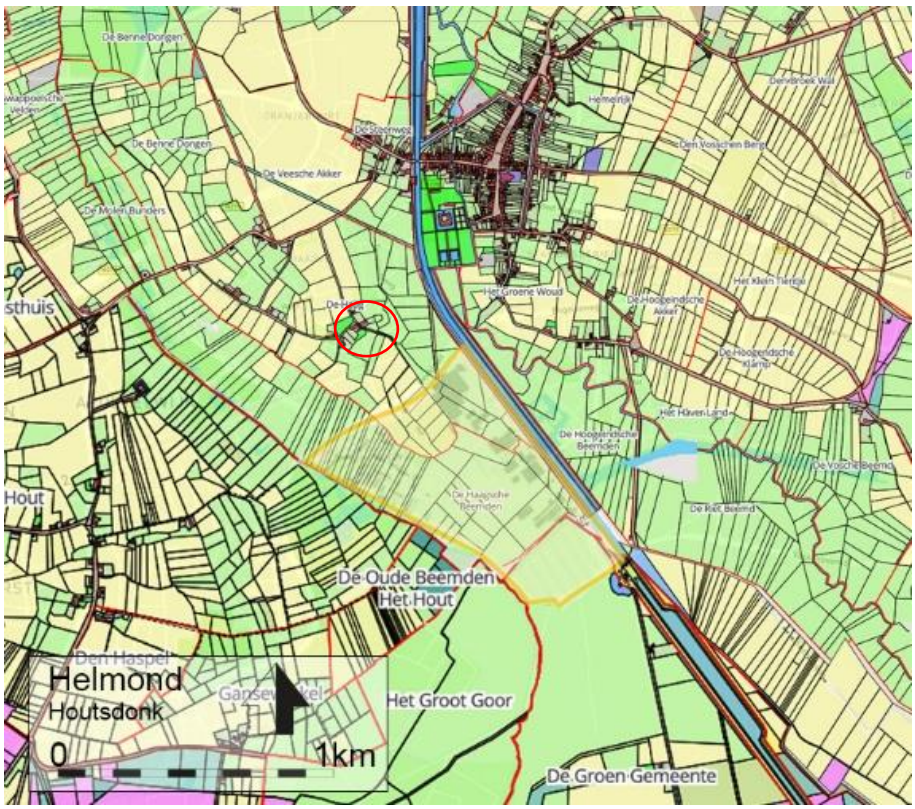

***Afbeelding 3**. Op het actueel hoogtebestand Nederland (AHN) zijn het moerasgebied van het Goor en het dal van de Goorloop goed herkenbaar (blauw). De hogere dekzandrug kleurt hier oranje-geel.*

Cultuurhistorie
Op de eerste kadastrale kaart, die omstreeks 1830 is gemaakt, staat in het plangebied van Houtsdonk geen bebouwing. Het grondgebied is in gebruik als bouwland en akkers (geel) en als hooilanden, beemden en weilanden (groen) (**afb. 4**). In het begin van de 19de eeuw is er geen bebouwing in het plangebied. Wel behoort het gebied tot de uitloper van de omgeving van De Haag, het huidige Helmond West. Het toponiem voor het hogere landschappelijke deel is Houtsdonk (geel), de natte beekdalen (groen) zijn bekend als Haagse Beemden (Hagesche Beemden). Het bouwland en de akkers in het overgangsgebied worden in de 18de eeuw ook 'De Pesser' genoemd (Meulendijks 2007: 168). De Goorloop is in het verleden ook als Goorgraaf aangeduid, wat erop duidt dat (delen van) de beekbedding gegraven zijn, of verlegd en aangepast aan de perceelindeling.

Het gebied (kadastraal minuut 1832, perceel 471) waar de Eerste en de Derde Haagstraat samenkomen, iets ten noorden van het plangebied (nabij de huidige spoorlijn), wordt in archieven in 1426 'De Borch' genoemd. Dat het gaat om een omgracht terrein zoals blijkt uit een vermelding uit 1391: 'de Vlemsch camer die aen dat huijs op Rinckvelt steet'. In 1437 wordt gesproken over 'de grave' in de omgeving van het Rincvelt. Op deze locatie stond een oude burcht die in verband gebracht kan worden met de vermelding van de 'Curtis' die in 1178 door Stephanus wordt geschonken aan de abdij van Floreffe (Meulendijks 2007: 14-15). Op het ringvormige veld zou een (stenen?) huis hebben gestaan. De zuidelijk gelegen akkergronden behoorden in elk geval gedeeltelijk tot deze Curtis (Meulendijks 2007: 14, bijlage 5-kaart 4). In archieven wordt Houtsdonk ook soms (in 1756) geschreven zonder 't' als 'Hausdonk', voor perceel A588 (kadastraal minuut 1832). Wellicht is dit het meest oorspronkelijke toponiem voor dit gebied: een hoger gelegen gebied met daarop een huis. Dit perceel ligt op het uiterste einde van de dekzandrug en ligt binnen het huidige plangebied.

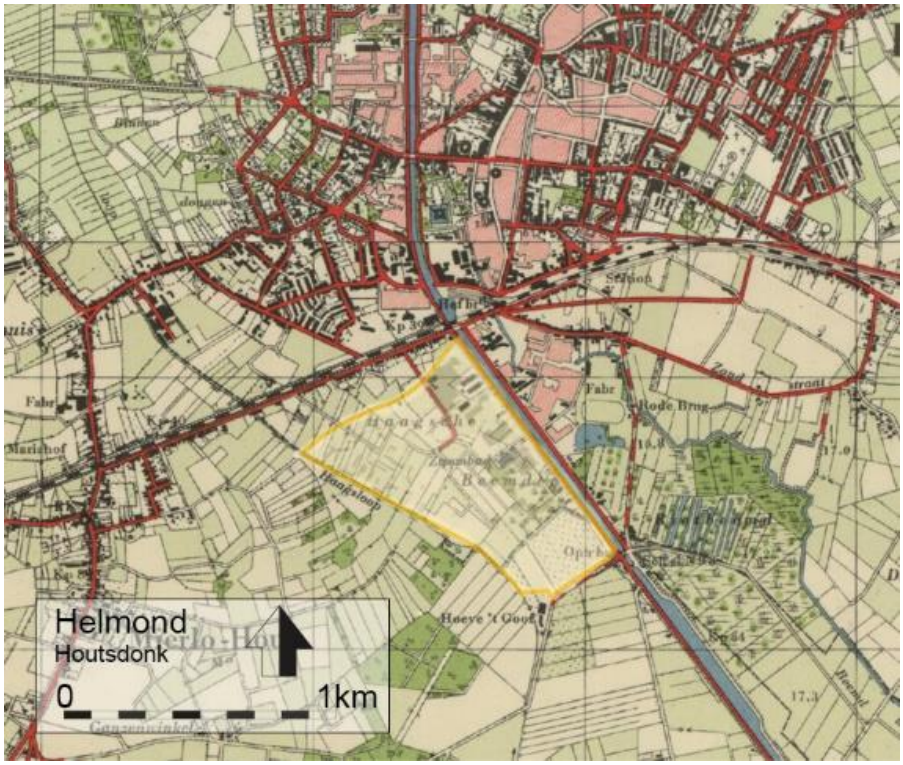
De akkergronden en weidegronden in het plangebied Houtsdonk blijven volgens diverse topografische kaarten tot het midden van de 20ste eeuw onbebouwd (**afb. 5, 6 en 7**). In 1934 is aan de kanaalzijde de Helmondse bad- en zweminrichting aangelegd. Deze is vanaf 1964 buiten gebruik en vervangen door Zwembad De Wissen in het noorden van Helmond volgens het Ruimtelijk Ontwikkelingsplan Houtsdonk, ROP pag 16).

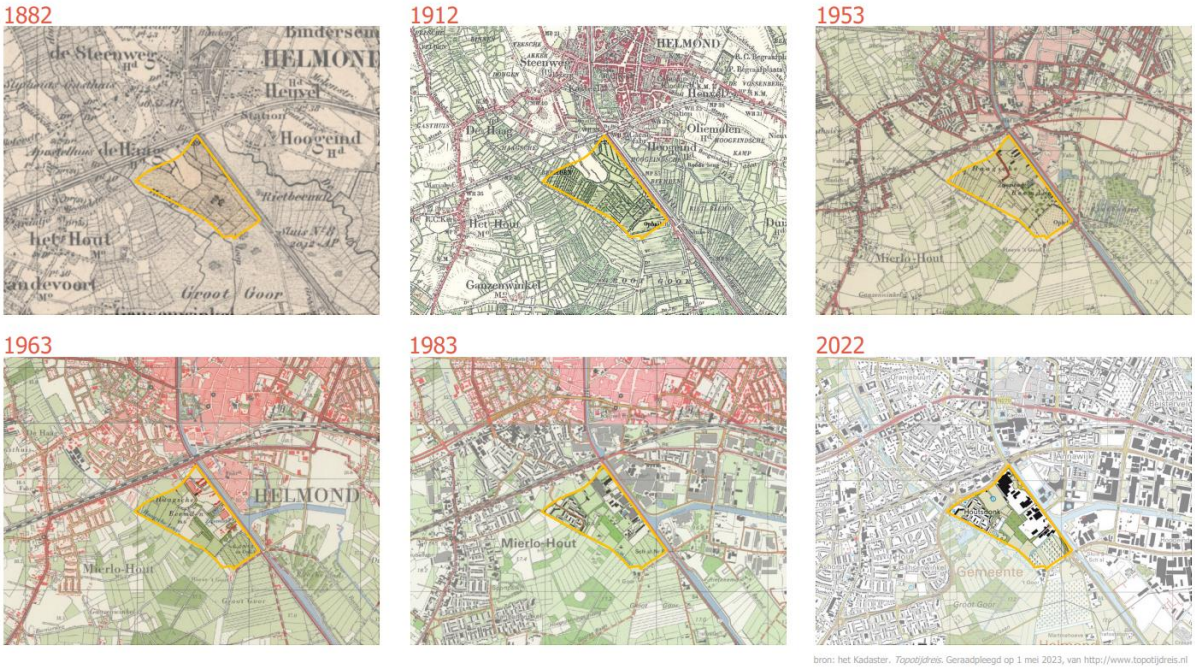
Afbeelding 4. *Grondgebruik omstreeks 1830 volgens het Kadastraal minuutplan uit 1832. Geel zijn akkergronden en groen zijn hooi- en weilanden. In de rode cirkel, ten noorden van het plangebied, ligt het Rincvelt en de Borch (bron: Historische Geografie Brabant)*

***Afbeelding 5**. Op de historisch topografische kaart uit omstreeks 1860 is de (gele) uitloper van de dekzandrug in het plangebied herkenbaar. Daaromheen liggen de (groene) hooi- en weidegronden in het beekdal van de Goorloop.*

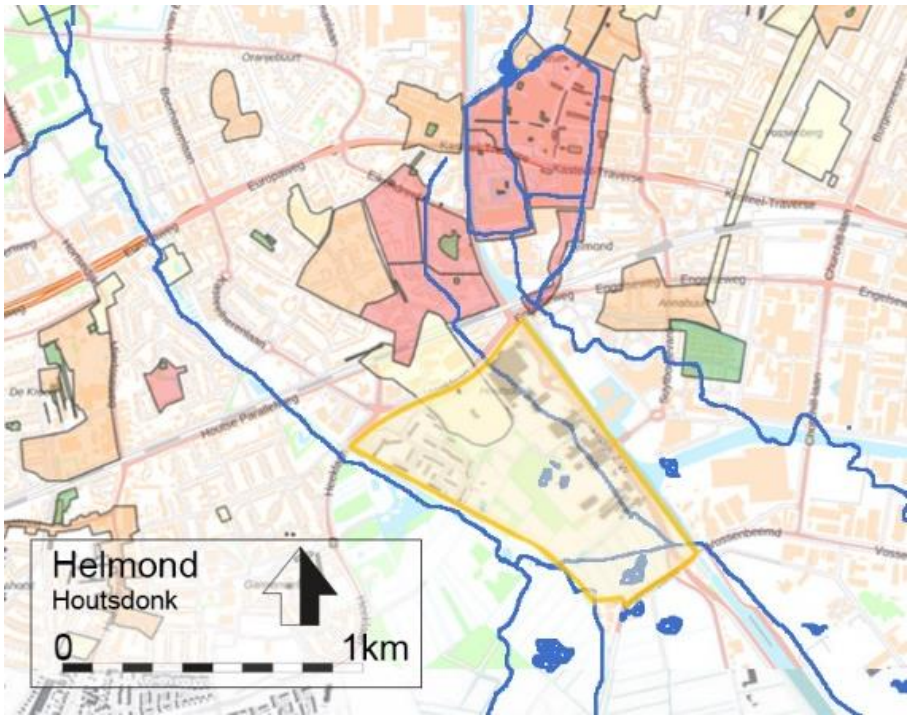
***Afbeelding 6.** Topografische kaart uit 1953. Aan de kanaalzijde van het plangebied Houtsdonk zijn inmiddels enkele industriele complexen gebouwd.*

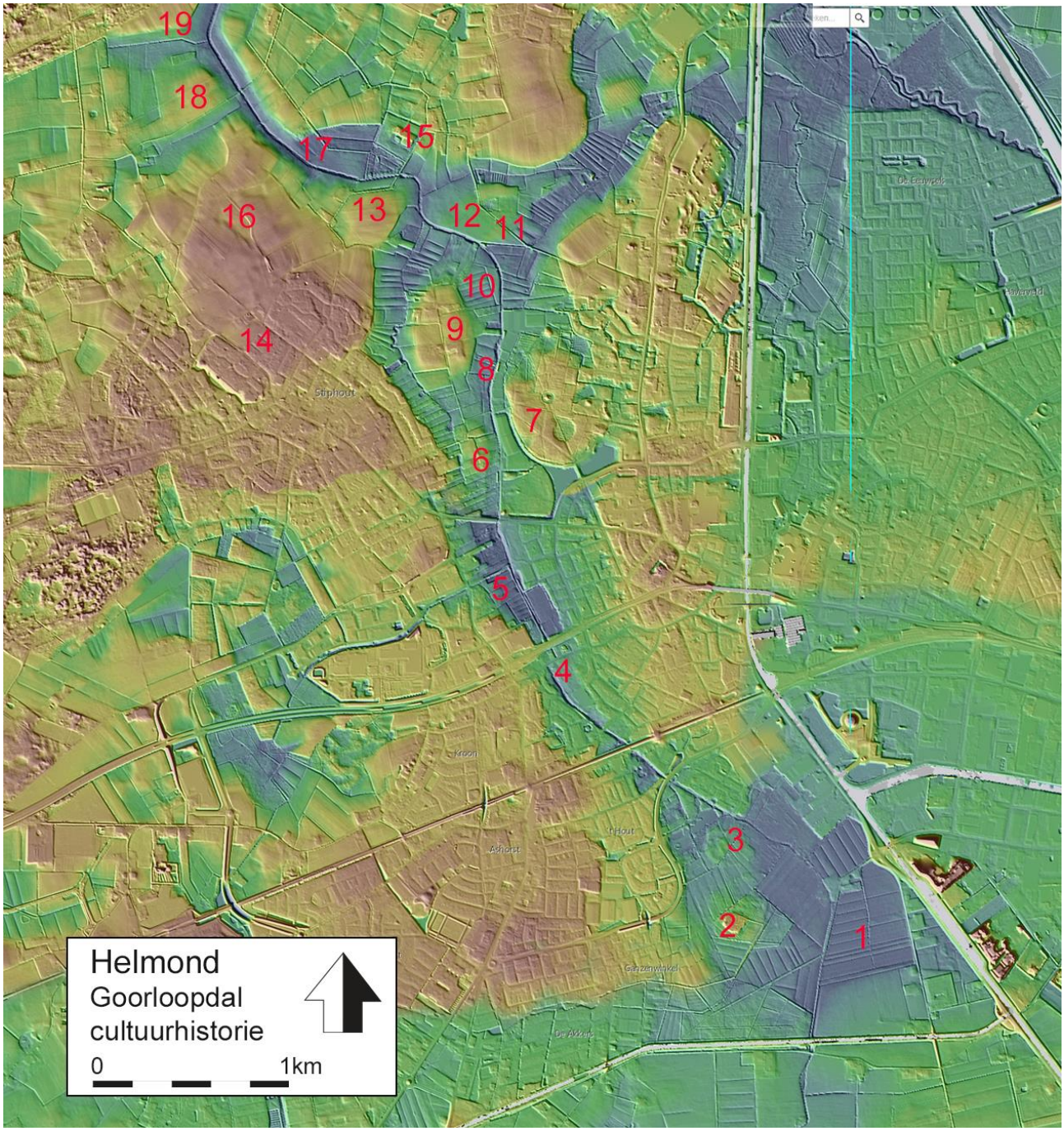
Afbeelding 7. *Topografische tijdreis van het plangebied Houtsdonk (naar: ROP Houtsdonk 2023: 11).*

Archeologische verwachting

Op basis van de historische gegevens is een deel van het plangebied, de uitloper van de dekzandrug, geel gemarkeerd op de Archeologische Beleidskaart van de gemeente Helmond (**afb. 8**). De verwachting is middelhoog. Wanneer hier bodemingrepen gaan plaats vinden, groter dan 2500m2 en dieper dan 50cm, dan is archeologisch onderzoek nodig. Daarnaast blijkt het beekdal en het moerasgebied van de Goorloop en het Goor mogelijk van belang voor toevalsvondsten. In het verleden zijn in deze zone enkele bijzondere archeologische vondsten tevoorschijn gekomen. Die wijzen er op dat in de late prehistorie en Romeinse tijd hier mogelijk een doorgaande route was en kostbare vondsten aan het moeras werden toevertrouwd (**afb. 9 (nr 3) en afb. 10**). Het melden van zogenaamde 'toevalsvondsten' die buiten de archeologisch gewaardeerde gebieden worden aangetroffen is volgens de erfgoedwet (2016) verplicht (par. 5.4, art. 5.10).

Afbeelding 8. *Uitsnede uit de archeologische beleidskaart (2017) van de gemeente Helmond. Het noordelijk deel van het plangebied heeft een 'middelhoge archeologische waarde'.*

Afbeelding 9. *In het Goorloopdal zijn diverse opmerkelijke archeologische en cultuurhistorische locaties benoemd. Bij nummer 3 is een bijzondere archeologische vondst gedaan: een natuurstenen gem uit de Romeinse tijd (afb. 10).*

Afbeelding 10. *Een gem van Chalcedoon met voorstelling van de Romeinse god Dionysos of Bacchus. Afkomstig uit een zegelring, datering Romeinse tijd. Gevonden op een akker in het Groot Goor.*